

Tatai Zoltán

A pöttyös labdától a pneumatikáig

Személyes emlékek a megye iparosításának múltjából (4.)

Cikksorozatunkban *dr. Tatai Zoltán* közgazdász eleveníti fel személyes emlékeit, tapasztalatait, amelyeket az Országos Tervhivatal területfejlesztéssel foglalkozó munkatársaként megyénkben szerzett az ezerkilencszázhatvanas-hetvenes években.

Az első igazán nagy, országos jelentőségű ipari beruházás az 1960-as évtized elején valósult meg Szabolcsban, Nyíregyházán.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, jelesen Nyíregyháza talán legjelentősebb ipari beruházása. Az ország gazdaságilag elmaradott térségei felzárkóztatásának, a vidéki ipartelepítések sorában a gumigyár felépítése kiemelkedő jelentőségű volt. E létesítmény megvalósítása az ipartelepítési programoknak egy jellegzetes és eredményes típusa. Az egykori történések leírása azért is célszerű, mert az 1960–1980-as évek általános gazdaságtörténelmét is jól szemlélteti.

A gumiiparról általában

A gumiipar a magyar iparnak mintegy az egy százalékát reprezentálta, jelentősége azonban a volumenénél lényegesen fontosabb, mert kulcsszerepet töltött be a gazdaságban, különösen a közlekedésben és a mezőgazdaságban. Egyes gyártmányai ipari termékek fontos elemei. Bár az alapanyag külföldi eredetű, de a hazai termelés a lehozott nyersanyag értékénél lényegesen nagyobb importot váltott ki. Az iparág kulcsfontosságát a gazdasági-politikai vezetők felismerték és a fejlesztéshez szükséges beruházásokat, az importot is – ha nem is mindig zavartalanul, de – biztosították. Ebből következett, hogy a második világháború utáni évtizedekben a gumiipar a leggyorsabban fejlődő iparágak közé tartozott. Ugyanakkor a tervszerű ipartelepítési program megvalósításának is egyik jellegzetes része volt, amelyben az eredmények, a problémák, nehézségek is jól megmutatkoztak. Ezért érdemes a nyíregyházi gumigyár építésének bemutatása közben az iparág egészére is kitérni.

A gumiipar a fiatal iparágak közé tartozik, és néhány kisebb üzemtől-javítótól eltekintve egészen az 1950-es évek végéig a fővárosban helyezkedett el, nagyrészt sűrűn beépített lakóövezetekbe beékelődve. Ezért amikor a Kormány Gazdasági Bizottságainak 10155/1959. sz. határozata alapján a fővárosi üzemeket a fejlesztetőségi szempontból kategóriákba sorolták a nagy gumigyárakat, a nem – vagy

csak korlátozottan – fejleszthetők közé sorolták. A Pálma Gumigyárat, amely lakóházak közé ékelődött, erősen szennyezte a környezetet, megszüntetésre, ki-telepítésre ítélték.

A gumiipart a termelési tényezők, a nyersanyag, az energia stb. nem igazán kötötték a fővároshoz, a meglévő termelőbázisok, a szakismeret, a vezetők kapcsolati rendszere azonban erős kötődést jelentet. Ezért a nagyarányú fejlesztésekből, amit csak lehetett, a vállalatok vezetői a meglévő bázisokban igyekeztek megvalósítani. Ennek ellenére országosan is jelentős vidéki ipari beruházások jöttek létre a gumiiparban, elsősorban Szegeden és Nyíregyházán.

A Pálma Gumigyár agilis vezetői, amit csak tudtak, és ameddig lehetőségük engedte, mindent a Lenhossék utcai üzemükben igyekeztek tartani, míg a „rejt-hető” fejlesztésekre is törekedtek. Ugyanis termékeik kelendőek és gazdaságosan előállíthatók voltak. A lakosság életszínvonalának emelkedésével, az életszemlélet változásával rohamosan nőtt a gumimatracok, a játékok stb. iránti igény. Bármen-nyire is furcsának tűnik, ezek a zsúfolt, korszerűtlen, alacsony színvonalú szociális ellátását biztosító üzemek viszonylag alacsony költséggel termeltek. A környezet károsítása nem jelentett költséget a vállalatnak. A vállalat a vidékre történő ki-telepítést igyekezett halogatni, ameddig csak tudta. A termékei iránti igények – a vállalati vezetők érdekeit elsődlegesnek tekintve – a szükséges fejlesztéseket a közelbe, a területfejlesztésben nem preferált térségbe, Vácra vitték. A váci telephely egyetlen iparági, országos programban sem szerepelt. A vállalat a kisebb vállalati körben megvalósítható beruházásokkal több lépcsőben hozta létre ezt a bázist a helyi-területi szervek támogatásával az iparági szervezetek elnöző támogatásával. Az idők folyamán a Vácra települt gumiipari üzem is számottevő egységévé vált.

Ez idő tájt a gumiiparban is, mint az országban általában, nagyvállalati rendszer jött létre. Az összes állami gumiipari vállalatot az Országos Gumiipari Vállalatba (OGV) vontak össze, a későbbiek folyamán ennek keretében alakult az iparág, az egyes üzemek sorsa. A gumiipar első vidéki nagy termelő egységes országos beruházás révén az 1960-as évek elején Szegeden jött létre. Elsősorban a műszaki gumiáruk termelésére hozták létre. Az itten fejlesztési lehetőségek a gumiipar igényeit, még a fővárosi bővítések rekonstrukciós fejlesztések mellett sem elégítették ki. Újabb nagy gumiipari bázis kiépítésére volt szükség – ez jött létre Nyíregyházán.

Labdagyártás Nyíregyházán

Nyíregyházán a gumiipar megjelenése a pöttyös labda gyártásával kezdődött, de mint mindennek, így ennek is voltak előzményei. Az 1950-es évek elején hazánkban több olyan termelőtevékenységgel próbálkoztak, amelyek nem hoztak sikert, nem vezettek a várt eredményre. Ezek közé tartozott a biogáz termelési kísérlet is. Tudomásom szerint Nyíregyházán a Talajerő-gazdálkodási Vállalat próbálkozott a bioenergia hasznosításával, biogáztermelő-üzemet létesítettek a későbbi gumigyár területén. Ez a kezdeményezés a tapasztalatlanság, a türelem hiánya, valamint a gazdaság-politikai változása miatt végül is kudarccal végződött. A földszintes, barakkszerű téglapépületek kihasználatlanokká váltak.

Az 1950-es évek végén a térségben a munkaerő-felesleg egyre nyomasztóbbá vált.

A gyors iparosítási programokban az arra alkalmas kihasználatlan épületek ipari hasznosítását is szorgalmazták. A megyei, városi vezetők is szorgalmazták a meglévő és kihasználatlan épületek ipari célú felhasználását új munkahelyek létrehozása érdekében. A helyi ipari vezetők kapcsolatba kerültek a fővárosi gumiipari vállalatokkal, és beruházással könyvjóváírással átvett régi, elavult, de még használható gépekkel előállítható gumiipari termékeket kezdtek gyártani, például a villanszerelők által használt szigetelőszalagot és a pöttyös labdát.

Ez a kis ipari kezdeményezés a városban nem mindenkinek tetszett. Ebből adódhatott, hogy abban az időben az MSZMP második embere, *Marosán György* a városban járt és nála bejelentették, hogy a városban „fekete” beruházásból gumiipari üzemet hoztak létre. A feljelentés elkerült az Országos Tervhivatalhoz, ahonnan az Ipari Főosztály képviselőjében a helyiipar csoportvezetője, *Stark Antal*, a helyiipari osztály munkatársa kiszállt, és megvizsgálták a bejelentést. Megállapították, hogy a helyi forrásból, a milliós beruházás nem igazán szakszerű és korszerű, és a jogszerűsége is gondot okoz. Azonban azt is megállapították, hogy nagyon fontos cél érdekében, a helyi foglalkoztatás növelését kívánták szolgálni és a közreműködőket nem egyéni érdek, hanem a közös cél vezérelte. A vizsgálat azzal zárult, hogy a további fejlesztés szakszerűbbé tételét, legalizálását segítették.

Korszerű gumigyár épül

Az első, nem igazán szakszerű és jelentős lépés után azonban a gumiipar nyíregyházi ügye új vágányra került. Ehhez a nem éppen jóindulatú bejelentés akaratlanul is hozzájárult. Ebben az időben a vidéki ipari fejlesztés meggyorsítását elősegítő, azt szolgáló forrást hozott létre a kormány, az úgynevezett ipartelepítési külön keretet. A kormány döntése alapján az állami minisztériumi és tanácsi ipar vidéki bázisainak, a fővárosi ipari tevékenység vidékre telepítéséhez 220–200 millió forintot biztosított a jóváhagyott terven felül. Ez akkor a szocialista táboron belül egy sajátos – mai kifejezéssel hungarikumnak is tekinthető – módszer volt. A tervgazdaságon belül egy terven kívüli, viszonylag szerény, de mégis jelentős forrást biztosított az ipartelepítések meggyorsításához, az esetleges vidéki többletköltségek fedezésére.

Nos, az 1960-as évek elején ebből az ipartelepítési külön keretből az OT Területi Főosztálya 20 millió körüli összeget adott. Ezt a Nehézipari Minisztérium megtoldotta néhány millióval a saját tartalékából és nagyrészt a fővárosi vállalatoknál leszerelt és felújított gépek áthelyezésével most már minden szempontból szabályos beruházással új gumigyár jött létre Nyíregyházán. Így viszonylag kicsi, de építészeti, szociális ellátást is biztosító, műszaki technikai színvonalát tekintve is elfogadható üzem szerveződött, a vegyipari-gumiipari ágazat adottságait tekintve alacsony költséggel. Az akkor 200–300 főt foglalkoztató üzem látványa az optimista térségfejlesztő, ipartelepítő szakemberek számára már akkor sejtette, hogy itt egy nagyobb fejlesztés első lépését tettük meg, ismerve – legalább is részben – a gumiipar előtt álló grandiózus terveket. Ebben a fejlesztés első lépésének a kimunkálásában a számottevő szerepe volt *Huszár Andornak*, az OT Ipari Főosztálya dolgozójának – aki később a TVK vezérigazgatójaként vált országosan ismertté –, és e sorok írójának.

Sikertörténet Nyíregyházán

A következő évek a hazai gumiipar és különösen Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár megye ipari fejlődésének, de az országnak is igazi sikertörténetét hozták. Ebben több tényezőnek volt szerepe. Az ország ipara gyorsan növekedett, ezen belül a vegyipar az országos átlagot meghaladó ütemben bővült. A vegyiparon belül a kulcsfontosságú iparág, a gumiipar az ipar több ágazata számára termelt kiemelten fontos termékeket, a közlekedés, a mezőgazdaság, a lakosság részére készített alapvető jelentőségű és egyre növekvő igényeket kielégítő cikkeket. A rohamosan növekvő igények kielégítéséhez igen nagy import behozatalára vagy a hazai gyártás fejlesztésére volt szükség. A Kormány a hazai gyártás fokozása mellett döntött. Az ehhez szükség beruházási forrásokat biztosította. Az iparág soha nem látott fejlesztési-beruházási lehetőséghez jutott.

A Nyíregyházán meglepedett gumiipar az első perctől kezdve élvezte a helyi állami-társadalmi szervek kiemelt támogatását-szeretetét. Az üzem vezetése a munka szervezésével, irányításával a szakmunkások képzésével, összességében sikeres tevékenységével elismerést szerzett az országos vállalattá szerveződött központban, a minisztériumban.

A gumiipar – mint láttuk –, korábban a fővárosban helyezkedett el, az 1980-as évek végére a nagy értékű növekedés közben a létszám közel fel arányban vidékre tevődött. A fővárosi gyárak, a műszaki gumigyár, a központi gyár az egyre nagyobb gondot okozó munkaerő-hiány ellenére rekonstrukciós fejlesztésekkel korszerűbb technika-technológia meghonosításával rohamosan növelték a termelésüket. A vidéki gyárak fejlesztését, különösen a nyíregyházinak, jelentős mértékben a kedvezőbb munkaerő adottságok motiválták. Nyíregyházán a létszám bővítésének lehetőségei korlátlanok, a munkabérek is alacsonyabbak voltak. Nyíregyházán 1970-ben az átlagbér az Országos Gumiipari Vállalat átlagbérének 83%-a, a legmagasabb bért fizető fővárosi gyárának pedig a 75 százaléka. Ugyanakkor a nyíregyházi gyárban dolgozók a helyi viszonyok között legjobban keresők közé tartoztak, a gumigyár jó és biztos keresetet, megélhetést nyújtott dolgozóinak.

Megemlítendő még, hogy a gumiipar, az O. G. V. jelentős hazai és külföldi sikere, az elmaradott térségek fejlesztésében elért eredménye a hazai gazdaság, az ipar általános növekedésének részét képezte. Ebben fontos szerepe volt a termelőérők, az ipar tervszerűbb területi elhelyezésére irányuló – a valóságban nem mindig következetesen érvényesülő – erőfeszítéseknek, a kormányzati döntéseknek is.

Még valami, talán mellékesnek tűnő megjegyzés. Az O. G. V. vezetői jó kapcsolatokra törekedtek a helyi és országos politikai vezetéssel is. A jó vállalati eredmények mellett ez is hozzájárulhatott a sikerhez.

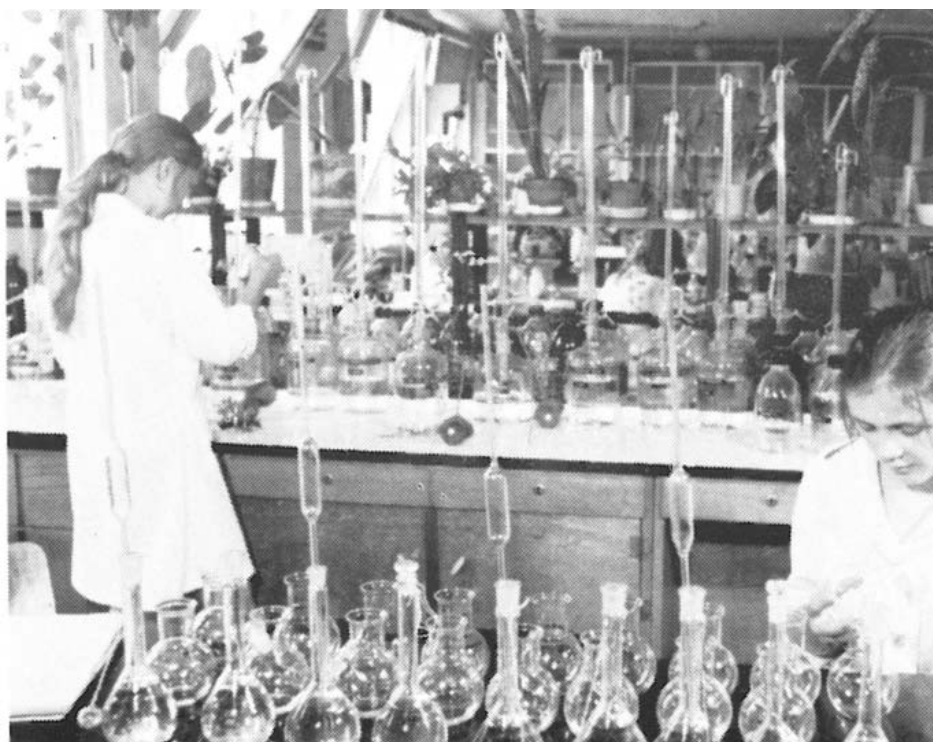
Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a fővárosban egyre inkább nyomasztó munkaerőhiány, a Nyíregyházán korlátlan területi, és létszámbővítési lehetőség, az említett helyi vezetés sikere azt eredményezte, hogy több lépcsőben, országos jelentőségű beruházás valósult meg Nyíregyházán. A nyíregyházi Gumigyár az ország nagy termelőegységei közé küzdötte fel magát. Ez a sikertörténet lényegében a rendszerváltozásig töretlenül felfelé ívelt. Ennek a részletes megrajzolása meghaladja ennek az írásnak a kereteit, de mindenképpen megörökítésre kívánczik.

A gyár fénykorában közel háromezer embert foglalkoztatott, termékei a világ sok országába eljutottak, Nyíregyháza Szabolcs-Szatmár megye legnagyobb és legkorszerűbb gyára lett. A gyár vezetője, *Gergely Ferenc* nyugdíjas éveiben is

büszkén tekinthet vissza: a nehéz küzdelmek révén, de a vezetése alatt létrejött, sok eredményt-dicsőséget szerzett ipari alkotásra.

Az emlékezés befejezése előtt tisztelettel gondolok azokra a lelkes, erőfeszítést nem kímélő nyíregyházi szakemberekre is – *Kocsis Lászlóra, Fodor József, Cs. Nagy Istvánra, Kuhár Andrásra* és másokra –, akik a gumigyár létrehozásának, fejlesztésének részesei voltak. Megelégedéssel gondolok vissza arra az időre, amikor Nyíregyházán a gumiipar meghonosításában, az első, akkor korszerűnek tekinthető beruházás létrejöttében, az ipartelepítési külön keretből történő megvalósításában jelentős lehetett a szerepem, és kissé a későbbi nagyobb fejlődésnek is megalapozó részese lehettem. A gyár későbbi fejlődését is figyelemmel kísértem, egyetemi tanítványaimmal, külföldi kutatókkal felkerestem, és mint a vidéki iparosítás eredményét bemutattam.

Remélhetően a Nyíregyházi Gumigyár, ha nem is gondok nélkül, de az új körülmények között is helyt tud állni és még hosszú ideig sok helyi, és környéki lakosnak tud munkahelyet biztosítani és szolgálja a város, az ország gazdasági-társadalmi érdekeit.

Laboratórium a nyíregyházi gyárban

A nyiregházai gumigyár az 1970-es évek közepén

**Gumimatrac-gyártósor
Nyiregházán**